

FÖLDRAJZ

Zalaszentgrót város, Zala megye északi részén, Zalaegerszegtől és Keszthelytől egyaránt mintegy 26 kilométerre található. Vasúti szárnyvonala közvetlenül csatlakozik a Zalaegerszeg-Ukk vonalra. Autóbusz-állomása minden irányba jó kapcsolatot biztosít. A Zala folyó jobb és bal partján terül el a kisváros. A Zala itt már észak-déli irányú, elválasztja a Zalavári-hátság és a Zalaapáti-hegyhát meridionális vonulatait. A széles lapályon jó lehetőség van a földművelésre, a domboldalakon pedig Zala legjobb borait termik a szőlők.

TÖRTÉNELEM

A város nevét templomának védőszentjéről Szent Gerhartról kapta. A Zala előtag a Zala folyó mellékére utal. A városról több összefoglaló történeti munka készült. Téves adatok alapján a város első írásos említését a helyi hagyomány 1083-ra teszi. Ez évben avatták szentté Csanádon a vértanúhalált halt Gellért püspököt. Feltételezések szerint, ekkor a településen Gellért tiszteletére templomot szenteltek, és már állt a kővár is. Az írásos emlékekben azonban csak 1247-ben találkozunk először a város nevével. A Türje nembeli Dénes nádor Szentgróton négy telket, két malmot és a Zalán lévő vám felét adja a türjei monostornak. A város ezután a Türje nemből való Szentgróti család birtokközpontja lesz. A Szentgrótiak udvarházuk köré falal körülvett erődítményt emeltek.

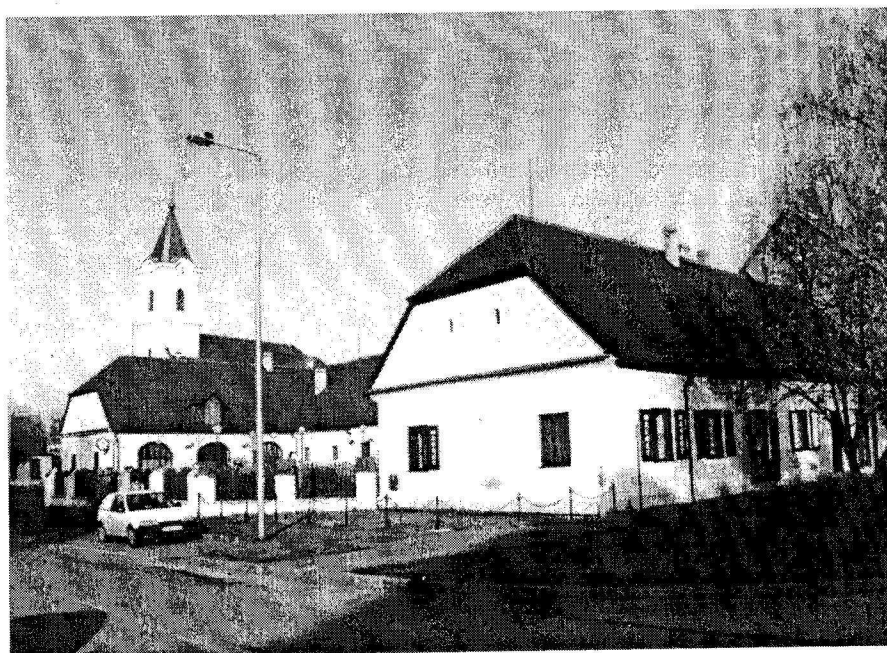
A terület ősidők óta lakott hely volt. Az újkőkorszak idején jelenik meg itt az ember. 1896-ban a vasútépítéskor végzett leletmentése során Darnay Kálmán őssalatt csontokat, kőbaltákat, kora vaskori emlékeket talált. A kelta korból nagyobb sírszámú temető került elő. Sajnos, 1945-ben (egy vaskardon kívül) az előkerült leletek jelentős része megsemmisült. A római korból sírok, pénzek, épületmaradványok tömege került elő, jelezve azt, hogy a II-IV. században itt már jelentős település volt. Az avarokat, szlávokat honfoglaló magyarjaink követték. 1896-ban néhány sírból álló temetőjük került elő. 1958 őszen földmunkák során egy X. századi temető néhány sírjára bukkantak. A régészeti leletek tanúsága szerint Szentgrót területét a IX. század közepe óta magyarok lakják.

1299-ben már említik várát, ekkor a Türje nemzetség tagjai: Pósa fiai, Tamás fiai, Dénes fiai egyezsége lépnek. Az Egyezés szerint Tamás fiaie lett Szentgrót vára

Szentgrót, Ziad, Barka és Udvarnok falvakkal. 1333-ban papja András és Péter. A település gyorsan fejlődik, 1397-ben az oklevelek már mezővárosnak nevezik. 1433-ban Szentgróti László özvegye férjhez megy Hagymási Lászlóhoz, s ettől kezdve Szentgrót a Hagymási és a Szentgróti család közös birtoka. 1423-ban Zsigmond király is járt a mezővárosban, s kiadott egy oklevelet. Albert király halálát követően Bánffy Pál a várnagyok árulása következtében, kirabolja a várat. 1444-ben Bánffy Pál meg egyezik Szentgróti Jánossal és Hagymási László fiaival, hogy 560 aranyforintért visszaadja a várat. Ezzel azonban még nincs vége az ügynek, mert 1446-ban a Hagymási és a Szentgróti család beperli Bánffy Pált a kormányzónál, hogy a vár elfoglalásakor a nekik okozott károkat térítse meg. 1480-

és Szentgrótiak birtokait, és az alsólendvai Bánffy családnak adományozta. Azonban a Bánffyknak nem állt rendelkezésére akkora haderő, mellyel a királyi "akaratnak" érvényt tudtak volna szerezni. Így a vár eredeti birtokosaik kezén maradt. 1499-ben Hinfi Imre és rokonai jelentik be igényüket a Szentgróti család birtokaira, mivel Szentgróti János örökös nélkül halt meg, s vele kihalt a Türje nemzetség Szentgróti ága. Adományul Pogány Péter és Csabai Móré György is kéri a mezővárost, s annak birtokába be is iktatták magukat. A vár mégis a Hagymási családé maradt.

A XV. században ferencesek telepednek a városba, kolostoruk templomának romjai ma is állnak. 1486-1488-ig megyei itélőszék működött itt. 1529-ben Hagymási Já-

Utcakép

ban Ágota asszony (Szentgróti László lánya, Hinfi Benedek felesége) és fia Hinfi Imre panasszal fordulnak Mátyáshoz, hogy Albert halála után Hagymási Miklós és néhai Szentgróti János, Szentgróton lévő birtokaikat elfoglalta.

1450-ben Szentgrótvár tartozékai voltak: Kisvásárhely, Nyírlak, Gericse és Szentgrót falu; 1474-ben pedig Szentgrót, Türje, Vátság, Udvarnok, Dabronc, Batyk, Derges és Lak.

A Mátyás király halálát követő polgárháborús időben Hagymási Miklós és Szentgróti János várakból kitérve, régi ellenségük lezármozottainak, Bánffy Miklósnak és Jakab birtokait felégették, kirabolták. Emiatt 1491-ben II. Ulászló elvette a Hagymásiak

nos elfoglalja a veszprémi püspököt megillető tizedrészt, 700 Ft kárt okozva. 1540-ben a Hagymási család osztozik a birtokon; a családi okiratokat Hagymási János, mint a család legidősebb tagja őrzi a vár tornyában lévő szobában. 1542-ben Hagymási Krisztofának 10, Hagymási János özvegyének 7 és fél, a türjei prépostnak másfél portája van a mezővárosban.

1550-ben a török 6 házat gyújtott fel a városban. 1556-ban I. Ferdinánd Izabella királynő pártjára állt, ezért az Erdélybe távozott Hagymási Kristófnak Szentgrót várában bírt negyed részét a hozzátartozó birtokokkal Macedóniai Péter királyi kamarásnak, Péchy Gáspár udvari emberének adta. A Zalavári Konvent beiktatta az új birtokosokat, de Hagymási Leustách ellentmondása

miatt, az adományozás soha nem vált valósággá. 1561. július 25-e előtt a veszprémi és fehérvári törökök - 8 zászlóaljnyi erővel - Szentgrót ellen támadtak. A várbeli vitézek időben értesültek a támadásról. A török támadókat heves puská- és ágyútűz fogadta, két török martalóc sebesült meg. Mivel a törökök nem voltak felszerelve ágyúkkal, elvonultak a vár alól, s a környéket pusztították. A Szentgrót felmentésére érkező sümegi huszárak Hosszúberek előtt rárontottak a törökre, mire azok három zászlójukat és 300 elesett katonájukat hátrahagyva elmenekültek. A győzelem ellenére a vár környéke a török adófizetője lesz. A várbeli katonák Hagymási Pétertől kaptak élelmet és felszerelést.

A várbelieknek szőlőbirtokuk van a környező falvak szőlőhegyein. Az 1594-es osztokodásból tudjuk, hogy a várban "alsó- és felső épületek" vannak. A várat a Hagymási család tagjai közösen tartják fenn. A várhoz két kétkerekű malom is tartozik. A Szala folyó fölött a szentgróti vár előtt lévő híd felső részét Hagymási Gábor, alsó, Csáford felé eső részét Hagymási Kristóf köteles javítani.

Kanizsa eleste (1600) után Szentgrót a Zala folyót védő várendszert legfontosabb erődítménye lett. A várat kincstári felügyelet alá vonták, melyről a bécsi haditanács rendelkezett. A Hagymási család továbbra is a vár tulajdonosa maradt, és egyben ők töltötték be a vár főkapitányi tisztét is. A vár erősítéséről országgyűlési határozatok sora (1601, 1602, 1655, 1659, 1681) rendelkezett. 1620-ban Hagymási Miklós főkapitánynak 25 embere van a várban. Két éve nem kaptak zsoldot a katonák, "lovakok patkolni nem tudnak, gyalogosok port s ólmot puskájukhoz" nem kaptak. A katonák maguk szerzik be portyázással az élelmet a környékbeli jobbágyság rovására.

1638-ban rendezik a királyi katonaság és a

Torony rom

szabad legények (hajdúk) státuszát. A várkapitány csak a királyra fölesküdt és birtokára letelepült szabad legények felett gyakorolja hatalmát. Török ellen kötelesek a katonák a kapitány parancsait követni. A vár kulcsait a kapitány távozása alkalmával a vajda, hadnagyk vagy a király hűségére fölesküdt katona őrizheti. A várkapu nyitására, zárására meghatározott időpontja van. Más földesúr birtokán élő szabad legény felett az illető legény földesura ítélkezhet. Ha a kapitány nem ért egyet az ítélettel, akkor a főkapitányhoz fordulhat. 1639-ben a török újból pusztít a mezővárosban.

1644-ben Hagymási István és János emberei megegyeznek, hogy a vásárbírák miképp viseljenek gondot a mészárszékre, a vásárra és a kocsmákra: a vásárbíró tíz akó bor után egy iccét kap. A helybeli mészárosok csak a vásárbíró engedélyével vághatnak, ellenkező esetben 4 Ft büntetést fizetnek. Rendelkeznek arról is, hogy a vásárbíróknak köbölmértéke legyen, amit tartozik mérésre kiadni. Ha fazekat és egyéb eladnivalót hoz valaki szekéren, ezért egy garast fizet. Kenyeret, kalácsot, perecet, gyertyát - háznál - csak a bíró tudtával árulhatnak. A vásárbírók e városi bírókkal kötelesek együttműködni. A vásárbírák bántalmazásáért 20 Ft büntetéspénz jár. Árulni 12 óráig szabad.

A török többször igyekezett a várat elfoglalni, de nem tudta. A végvári vitézeknek naponta keményen meg kellett küzdeniük a törökkel, és a még nagyobb ellenséggel, a szegénységgel. A katonák pusztá kardjukkal őrzik a végeket, más fegyverzetük alig volt. 1644-ben Hagymási István Szentgrótról a következőket írja: "Pattanyús meghalt, a mozsár szétrepedt, a tarack a kapuban hever." 1646-ban a török "hét zászlóval járt a vár alatt, a szőlőhegyekből 17 személyt elvittek, két személyt levágtak, a pincéket felégették." Szent Mihály nap körül a városból 7 embert, pár nap múlva 13-at vitt magával a török. Fél év alatt a környékről 50-60 embert hurcoltak el a martalócok. A foglyokat rokonaik igyekeztek kiváltani, akiket nem váltottak ki, azokat szolgáltnak adták el.

A XVII. században a foglyok ejtése, kiváltása török és magyar részről, a katonák fő jövedelemforrása volt. 1654-ben Hagymási István, a család utolsó férfitagja Szentgrót várát és tartozékait eladta Batthyány Ádámnak. Az adásvételt I. Lipót, özvegy Hagymási Miklósné halála után, 1663-ban erő-

síti meg és Szentgrót a Batthyány család birtokába került.

1656-ban a mezővárosban a telkes jobbágy minden héten két napot szolgál, karácsonykor egy kappant ad ajándékba, a zsellér évente 24 napot szolgál, karácsonykor egy kappant ad ajándékba. A vitézlő szabad legények évente 4 napot szolgálnak, aratásnál, szőlőkapálásnál. A városon kívül, a palánk mellett "derekas vásár esztendőnként kettő esik". 1673-ban Batthyány Pál rövid időre 110 Ft-ért elzalogosítja a szentgróti uradalmat, a főkapitányi cím megtartása mellett. Az 1681-es urbárium szerint a város a török miatt nagy kárt szenvedett, de 1682-ben a várban ismét 32 katona szolgál. 1688-ban már 250 huszár és 300 hajdú van a várban.

1686-tal kezdetét veszi a török elleni felszabadító háború. A nagyobb erődítményeket a császáriak körbezárják, és kiéheztetéssel próbálják a védőket megadásra kényszeríteni. Így Kanizsa várát is körbezárták, ezért a szentgróti vár őrségét is megerősítették. 1689-ben tűzvész pusztítja a várost. "A hídtól a piacon át egész a kapuig semmi sem maradt." Szerencsére a mezőváros nem pusztult el. 1690-ben határában 100 hold tölgyerdő, 196 hold szántó, 120 kaszás rét és 150 kapás szőlő van. Ugyanezen évben Kanizsa felszabadul a török uralom alól. Szentgrót vára elveszti katonai jelentőségét. Föld-fa szerkezetű védművei pusztulásnak indulnak.

Az 1697. évi összeírásból tudjuk, hogy a mezőváros lakosai katolikus és evangélikus vallásúak.

A kuruc korban ismét fellángolnak a harcok a vár körül. A mezőváros kuruc, horvát és rác hadak zsákmánya lesz, minden mozdíthatót elvittek. Az erődítmény a fosztogatások miatt annyira tönkrement, hogy nem állították helyre, védműveit fokozatosan bontották, helyére új kastély épült. A vár katonái később rendfenntartó, futár és levélhordó minőségben dolgoztak tovább, de földesuruk jobbágysorba kényszerítette őket. 1723-ban a szentgróti vitézek a Kancelláriához fordultak, hogy régi szabadságukat megőrizték.

A XVIII. században a mezőváros újra virágzásnak indul, az elpusztult házak benépesülnek, a céhek újjáalakulnak. 1750-ben a városban 70 gazda, 13 özvegy, 4 zsellér él. Iparosként kádár, varga, szűcs, mészáros és kovács dolgozik. Ugyanezen évben a helyi tisztviselők megakadályozták a megyei hatóságokat, hogy a vásáron az alispán bírságozhasson. 1766-ban a szentgróti gazdák részt vesznek a kemendi jobbágylázasban.

1768-ban új urbáriumot kap a mezőváros. 1770-ben 1121-en élnek a településen. A lakosság vásárból, kereskedésből, kézművességből, halászatból, szőlő- és földművelésből él. Molnár, kőműves, szabó, szűcs, pálinkafőző, varga, kádár, takács, mészáros, gombkötő, fazekas, esztergályos, asztalos, szűrszabó, kovács, építész, aranyműves dolgozik iparosként, de az összeírásban egy hegedűs nevével is találkozunk. 1769-ben a városban 37 nemes embert írtak össze. 1780-ban Husznya hegyen 225 szőlőbirtokos 689 és fél kapás szőlőt művel. 1809-ben a mezőváros környékét a napóleoni háborúk során a francia katonák rabolták végig. A város környékén kisebb "csetepatéokra" is sor került a császári és francia előőrsök között.

1817-ből ismerjük a szentgróti "Szűr- és Váltó mivesz Szabó Céh" bizonyáglevelét. A levél szerint Lener Simon a céhmesterek előtt remekét elkészítette, a felvételi pénzt lefizette, ezért a céhbe felvették. A levél azért érdekes, mert a városban működő céhekről kevés írásos emlék maradt fenn. A szentgróti takács céh levele 1715-ből ismeretes, mikor artikulusaik megerősítéséért folyamodnak a földesúrhoz.

Egy 1828-as összeírás szerint a mezőváros adózói sem szántókat, sem réteket nem birtokolnak, ilyeneket az uradalomtól bérelnék. Felsőcsáfordon 385 kapásnyi szőlő van, 532 Ft 35 kr tiszta haszonnal. Kézművesként 10 csizmadia, 2 varga, 12 szabó, 12 szűcs, 1 szűrszabó, 2 ács, 2 fazekas, 6 molnár, 2 esztergályos, 4 mázolófestő, 2 szíjártó, 2 nyeregkészítő, 8 asztalos, 2 mészáros, 2 pék, 17 takács, 2 kertész, 1 tímár, 3 kovács, 3 szítás, 2 kalapos, 1 kerékgyártó dolgozik. (Összesen 98 kézműves van a városban.) 1832-ben a településnek 4 fahídja van a Zalán, 1 a Batthyány családé, akik vámot szednek, s 3 a megyéé, ahol nem kell vámot fizetni. Termékeny rétek, szántók. A Zala áradásaitól sokat szenved. A Batthyány kastélyt a Zala szigetként körülöleli. Vendégfogadó, patika. A kereskedelem a zsidóság kezén, zsinagóga. Számos bolt, mestereberek. 8 országos vásár." 1838-ban Szentgrótot heti vásárjogot kapott, melyet csütörtöki napokon szokott megtartani.

1845-ben megalakul a Kossuth Lajos által szervezett, és a zalai liberálisok által is felkarolt Országos Védegyesület Zalaszentgróti Vidéki Osztálya, mely a helyi kézművesipar védelmére alakult. 1848-ban a környék országgyűlési követe Deák Ferenc volt. Szentgrótot lakói a forradalom és a szabadságharc oldalára álltak. Sokan álltak be honvédek és harcolták végig a szabadságharcot.

A XIX. század második felében gyorsan polgárosodik a település. 1857-ben 2251 fő, 1869-ben 2304 fő volt a város népessége. A mezőváros elnevezést az 1870-es években a polgári törvényhozás szüntette meg. Szentgrótot ezután nagyközségi rangra emelték. Szentgrótot 1887-től járási székhely lett. Ipar és kereskedelem szempontjából a vidék központja. Az 1800-as évek végére sorra alakulnak az iskolák, gazdasági egyletek, olvasóköriek. 1867-ben posta, 1883-ban távirat, 1882-ben Önkéntes Tűzoltó Egylet alakult.

1892-től Türrjéig, 1895-től Balatonszentgyörgyig épül vasútvonala. 1896-ban telefont kap a település. 1913 és 1919 között Zalavölgyi Hírlap néven közművelődési, közgazdasági és társadalmi hetilap jelenik meg. 1898-99 között megépül a nagyközségben az első állami elemi népiskola. 436 diák kezdte itt meg ekkor tanulmányait. Szentgrótnak két katolikus és evangélikus felekezeti iskolája volt. Katolikus tanítójáról már 1696-ból olvashatunk. Az 1771-es összeírás szerint a mezőváros a tanítót "ember-emlékezetet meghaladó idő óta" alkalmaz. Mindkét nemből (evangélikusból és katolikusból) 40 tanítványa van. 1777-ben 25 katolikus 5 evangélikus tanítványa van a tanítónak. A tanulóknak aratás és szüret idején 2-2 hét szabadságot enged, hente pedig 2 és fél nap a szünet. Evangélikus iskola a XIX. században működött a városban.

Az I. világháború sok áldozatot követel a nagyközségtől. A háború utáni változások idején, 1919-ben Hamburger Jenő (földművelésügyi népbiztos, udvarnoki születésű 1910-14 között itt élt orvos, röntgenológus) jelentős politikai tevékenységet fejtett ki a megyében és a fővárosban.

1922-ben a községben "M. kir. állami" gyümölcsipari telep létesült. 1920-ban Károlyi Imre téglagyárat létesít, ekkor épül az Egészségház is. 1928-ban kezd meg működését a Sajtüzem elődje, a Vajgyár. Áramfejlesztő telep és gőzmalom létesül.

1935-ben a nagyközség területe 1287 kat. Hold, 2458 lakossal. Oktatásügyét ekkor egy állami népiskola és továbbképző, egy községi iparostanonc iskola és

Modern lakóházak

magán polgári iskola szolgálja. Berényi Jenőnek 38 kat. hold, Károlyi Györgynek 708 kat. hold birtoka van itt. 560 kiscgazdának 1226 kat. hold földje van, ezekből szántóföld nélküli 181, 1 kat. holdnál kisebb 296, 1-5 kat. hold 69, 5-10 kat. hold 8, 10-20 kat. hold 3, 20-50 kat. hold 1, 50-100 kat. hold 1 és a Károlyi birtok. A nagyközség gazdáinak jelentős része törpebirtokos. A Károlyi uradalomnak van egy 6 tóból álló halgazdasága is.

A II. világháború idején Szentgróton sok lengyel katona, tiszt és polgári személy kapott menedéket. 1945 márciusában a községet a német és a magyar csapatok csak súlyos utóvédharcok árán adták fel. A harcoknak voltak polgári áldozatai is. A világháború poklában 262 szentgróti pusztult el. Katonák a frontok névtelen sírjaiban, s szinte az egész zsidó lakosság, teljes családok maradtak ott a haláltáborokban.

1945-ben sor került a földosztásra. 1949-ben a község területe 2815 kat. hold 3683 lakossal. 1950-ben Kisszentgrótot a településhez csatolták.

Szentgrótot 1950-63-ig önálló tanácsú község, 1963-ban Aranyod és Tüskeszentszentpéter, Csáford, Tekeny; Zalaudvarnok és Zalakoppány pedig 1983. december 31-i hatállyal egyesül vele, Zalaszentgrótot néven. 1984. január 1-vel Szentgrótot újra város lett (pontosan a 100. magyar város). A csatlakozott községekből városrészek lettek. 1978-ban szűnt meg a település járási székhely volta. 1979. január 1-től a keszthelyi járással egyesítették. 1983. december 31-vel megszűnt a keszthelyi járás, és területéből keszthelyi és zalaszentgróti városkörnyék alakult.